

No zahyň, studom večným zahyň, podlá duša,
 čo o slobodu dobrý ľud môj mi pokúša.
 Lež, večná meno toho nech ovenčt sláva,
 kto seba v obeť svätú za svoj národ dáva.
 A ty, mor ho! – hoj, mor ho! detvo môjho rodu,
 kto kradmou rukou siahne na tvoju slobodu;
 a čo i tam dušu dáš v tom boji divokom:
 Mor ty len, a voľ nebyť, ako byť otrokom.

Forma

Skladba má združené rýmovaný verš, veršový systém – sylabizmus (dodržiavanie rovnakého počtu slabík vo verši).

Používa 13-slabičný verš.

Hrdinská skladba nemá úvodný obsírný opis prostredia a okolností. Autor pôsobivo využíva **personifikáciu, metaforu, zvukomalebnosť**:

orol – symbol slobody a neohrozeného boja,

orli – slovenskí bojovníci,

surmity – volajú do zbroje = personifikácia,

svieti pevný hrad = metafora,

zem dupotom a nebo rykom sa otriasa = metafora,

Duní Dunaj a luna za lunou sa valí – zvukomalebnosť (navodenie

d n d n l n l n v l zvukového dojmu výberom hlások),

Zasurmili surmity = zvukomalebnosť.

z s r m s r m

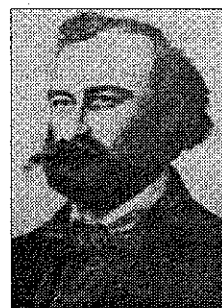
Autor pôsobivo využíva **modalitu vety**: veľmi často je tu **zvolanie**, pokrik – *Mor ho!*

Otázka: *A tí krutým železom čo nad nami vládli,
 kdeže sú?*

Z formálnej stránky je pozoruhodné, ako autor narába s jednoslabičným slovom (hoci ešte používa slabičný verš). Posledná strofa má 12 veršov a všetky sa už začínajú **jednoslabičným slovom**.

Použitá literatúra: Chalupka, S.: *Mor ho! a iné*. Bratislava: Tatran, 1974.

SMRŤ JÁNOŠÍKOVA

Majstrovsky rozvinutá jánošíkovská téma. Heroizmus a tragika Jánošíka symbolizuje osud slovenskej romantickej generácie. Postava Jánošíka nie je historická, autor sa inšpiroval ľudovými povestami a rozprávkami. Po mnohé roky toto dielo bolo zdrojom národného povedomia.

Autor: JÁN BOTTO (1829–1881), študoval na evanjelickom lýceu v Levoči, neskôr zememeračské inžinierstvo v Pešti, pracoval ako zememerač v Martine, Banskej Štiavnici a v Banskej Bystrici. Bol najmladším členom Štúrovej školy. Patri do slovenskej romantickej literatúry. Písal poéziu. Vynikol vo využívaní alegórie.

■ **Útvar**: lyricko-epická skladba, autorom nazvaná romancou.

■ **Kompozícia**: Básnická skladba sa skladá z predspevu (Úvod) a deviatich spevov.

■ **Dejová línia** slabá, bez epizód. Napriek výnimočnosti života zbojníka si autor vyberá zľapanie, väznenie a popravu Jánošíka, čím symbolizuje stav národného hnutia po neúspešnej revolúcii 1848/49. Zjednocujúcim kompozičným prostriedkom jednotlivých spevov je **princíp kontrastu**, protikladu. Napr. vatra horiaca – vatra zhasínajúca; sloboda vo voľnej prírode – štyri steny temnice; tma – svetlo, noc – deň; skutočnosť – alegória.

Postava

Jánošík je v prvých dvoch spevoch predstaviteľom protifeudálneho odboja a postavou z ľudovej slovesnosti.

V IV. speve sa mení na romantického hrdinu a v V. speve na bojovníka za práva slovenského národa. V IX. speve je alegorickou bytosťou.

I. spev – Jánošík výzorom, vlastnosťami zodpovedá ľudovej tradícii. Má nezvyklé oblečenie – červený dolomán, zelenú košielku – a zbraň. Je prísny k bohatým a láskavý k poddaným, štedro „*meria dukáty z klobúka*“ a vzácnu látku „*meria od buka do buka*“. Vzbudzuje rešpekt u pánov až v Budíne. Družina je mu oddaná, siroty sa za neho modlia.

II. spev – Jánošík má nadprirodzené schopnosti presne tak, ako to podáva ľudová rozprávka. Je nezraniteľný, ani „*more drábov*“ ho nezastraší, lebo má v opasku silu, ktorú možno zničiť strelou spakruky. Protifeudálne zameranie postavy vrcholí. Po zlapaní sa Jánošík väzňateľov pýta, koľko rokov oni zdierajú ľud, keď jeho idú súdiť za sedem rokov zboja. Hrdo odmieta vykúpiť si slobodu zlatom zo svojich bájných pokladov: „... *teraz ma zjedzte, keď ste si ma upiekli*.“

III. spev – Postava Jánošíka je pasívna – je vážnom, svoj žal vypovie dievčina – duša ľudu.

IV. spev – Jánošík je romantickým hrdinom, trpiacim protikladom sna a skutočnosti. Vo sne je voľný – v skutočnosti je pripútaný o skalu. Nezložený ani v tejto situácii: „*rúčky, nôžky krvavé – a úsmev na tvári*.“

V. spev – Postava prechádza ďalšou transformáciou. Ústa vážna hovorí slová štúrovcov – národných buditeľov. Jánošík obžaláva ministra Bacha za príkaz: „*Spať večne*“, ktorý vydal národom rakúskej monarchie po revolúcii 1848/49. Zakázal akýkoľvek národný pohyb. Vyjadruje vieru tých, ktorí za práva svojho národa bojovali a prehrali: „*No príde i prísť musí ten veľký deň súdu – a za stôl si zasadne pravda môjho ľudu*.“

So silným emocionálnym nábojom vyjadril pocity romantikov, ktorí prví išli bojovať za národné práva a prví boli potrestaní šibenicou, väzením alebo policajným dozorom:

„*My skoro spať musíme, bo sme skoro vstali!*“

Jánošík presne formuluje, za čo ho (i iných) idú potrestať:

„*Preto, že som ťa schytil, keď ťa psi trhali,
i vyniesol omdletú medzi Tatier skaly.*“ (slobodu)

To už nehovorí zbojník, ktorý bohatým bral a chudobným dával, ale ten, ktorý na poslednú chvíľu oživil národnooslobodenecké hnutie. Preto je tu i badateľný zemepisný posun – od Kráľovej hole k Tatrám, teda symbolu celého Slovenska.

VI. spev – Jánošík vystupuje vo veľmi ušľachtilej podobe, nie je už jedným z ľudu, ale svojím nadhľadom, schopnosťou analyzovať situáciu

ľudu, stojí ako jeho duchovný vodca – cíti sa zodpovedný za osud ľudu. U čitateľa to môže evokovať predstavu, že sa neprihovára len ku kňazovi, ktorý ho odprevádza na poslednej ceste, ale že hovorí k širšej pospolitosti. Presne vystihuje stav bezmocnosti a neuvedomenia slovenského ľudu v minulom storočí:

„*Že žiť nezná, nebožiatko, a zomrieť nemôže.*“

VII. spev – Zaznamenávame návrat k „tradičnej“ romantickej podobe hrdinu. Jánošík stojí neohrozený pred šibenicou, zrak upretý na svoj kraj a myslou pri najbližších. Príroda sa spolupodieľa na atmosfére – „*hory stenajú jeho žalom*“, „*slnce v zlatej kolíske nad horou umiera*.“

VIII. spev – Jánošík ako postava tu nie je prítomný, ale je prítomný v rodiaciach sa mýtoch o jeho osobe. Ľud si rozpráva o jeho pokladoch a jeho zmŕtvychvstaní.

IX. spev – Jánošík je alegorickou bytosťou, presne takou ako víla či Rusalka. Je ženichom kráľovnej víl.

■ **Kompozícia:** Skladá sa z predspevu (Úvod) a deviatich spevov. Spevy sa kompozične a štýlovo dosť líšia, nájdeme tu prevládajúci opis a charakteristiku – I. spev; prerozprávanie zlapania – II. spev; **žalospev** – III. spev; **reflexie (úvahy)** – IV. a V. spev. Prvý spev je pôsobivo rámcovaný **motívom vatry**. V úvode žiariacej, v závere zhasínajúcej.

Dej a ukážky

Úvod – básnik vypúšťa svoje myšlienky – dietky a obáva sa, ako budú prijaté. Chce ukázať čitateľovi „*voľné deti prírody*“, práve oni, „*sokoli*“, ukážu „*cestu ku slnku slobody*“.

I. spev

Dielo začína obrazom vatry a hôrných chlapcov:

Horí ohník, horí na Kráľovej holi.

Ktože ho nakládol? – dvanásť sokoli.

Dvanásť sokoli, sokolovia bieli,

akých ľudské oči viacej nevideli!

Dvanásť sokoli, sokolovia Tatier,

akoby ich bola mala jedna mater;

Žijú slobodne, vedia o nich až v Budíne:

Keď vatru rozložia na hronskom pohorí:

v dvanástich stoliciach biely deň zazorí.

A keď si od zeme chlapci zadupkajú:
dvanástim stoliciam žilky zaihrajú.
Hoj, a keď nad hlavou palošík im blysne:
to až hen v Budíne srdce pánom stisne!
Hory, šíre hory – to ich rodné dvory,
hole, sivé hole – to ich voľné pole –

V očiach ľudu sú vykonávateľmi spravodlivosti:

Od Tatier k Dunaju ľudia si šopkajú:
ber, pane, tie dane, však príde rátenie.
Ber, vlčko, však ty to zaplatíš raz kožou!
nezvieš skiaď, iba keď zblysne dvanásť nožov:
„Stoj! tisíc hrmených!“ – vyskočia desiati –
„stoj! – daj Bohu dušu a chlapcom dukáty!“
Nad hlavou paloše, na prsiach pištole:
„Sem, pane, tie zdrané slovenské mozole!“

Ich kapitán vzbudzuje rešpekt pánov a lásku ľudí, oddanosť vo svojej družine:

Od Tatier k Dunaju sirotky spievajú:
Dajže, bože, šťastia hôrnemu šuhaju!
Šťastia, Bože, šťastia zrána i zvečera,
a to takou mierou, ako nám on merá.
Merá nám on, merá dukáty z klobúka,
červenú angliu od buka do buka.

Nad horou na skale perečko sa belie:
kloňte sa, chalupy, traste sa, kaštiele!
Bo kohos' Jánošík na paloš načiara,
tomu nespomôžu ani tria cisára;
a komu odpíše lístoček trirohý,
toho nezachráni múry do oblohy.
Raz junák zapískne – z dvanásť pušiek blyskne;
druhý raz zapískne – tisíc chlapcov zvýskne;
tretí raz zapískne – šablíčky zazvonia
zhora od Považia, zhora od Pohronia –
a jedným sa hlasom ozvú štyri strany:
„My sme u nás doma – my sme tuná páni!“

Hôrni chlapci sedia pri vatre, oheň – symbol slobody a odboja – slabne, až nakoniec zhasína:

Už ten plamenček pomaly zhasína –
už temno, už ticho jak v stred cintorína.
A kdesi čo zvolá ako nadzemská moc:
„Jánošík lapený! – Šuhajci, dobrú noc!“

II. spev

Spev je rámcovaný motívom pastierika a stáda, za ktorým už nikdy Jánošík nepôjde.

Jánošíka zlapali. Prerозprávania sa **gradu**je na trikrát:

Jánošík si ešte popíja pomaly –
a pohon sa naňho dverami dnuká valí:
„Chytte ho!“ – No len, no! sadkajte si málo,
ešte mi tu kvapka vínečka zostalo!
„Chytte ho!“ – Ktože to? ty, Gajdošík zradný?!
Ty zradca? – teda ty samý prvý padni!
A tu jedným chmatom oddrapi roh stola:
zafundží – a zradný Gajdošík mŕtvola.

I bol by už Janík na slobode býval,
keby sa na neho zlý duch nebol díval.
No, baba, babečka zavreští z prípecka:
„Podsypťe mu hrachu, budete bez strachu!“
Nasypali hrachu pod jelenie nôžky:
hneď mu dali na ne centové ostrôžky.
A bol by už Janík na slobode býval,
keby sa na neho zlý duch nebol díval.
No, baba, babečka zavreští z prípecka:
„Rúbte mu do pása, tam je jeho spása!“

Strelna spakruky prestrihne čarovnú žilku v opasku a Jánošíka zlapajú. Na obvinenie, že zbíjal, odpovedá:

„Zbíjal som ja, zbíjal, boj za pravdu bíjal,
čiernu krv tyranov trávniček popíjal;
zbíjal som ja, zbíjal, sedem rôčkov v lete:
a vy že odkedy ten biedny ľud drete?!“

III. spev

Je noc. Dieťa voľnej prírody je v mestskej temnici. Všade okolo smrtný spánok a nesloboda. (Neplatí to len pre jedno konkrétne miesto, ale pre celú krajinu.)

K čiernej veži ktosi prichádza:

Či to anjel poslaný s palmami pokoja?
Či prišla, mŕtvy ľud môj, k nemu duša tvoja?

Janičko, Janičko, ty moje srdiečko –
ohlás sa, kdeže si, nesiem ti perečko!
Nesiem ti perečko v svojej pravej rúčke:
jaj, beda, prebeda, už sme na rozlúčke!
Jedna cesta hore, druhá cesta dole:

*I púšťa dnu okienkom kvietky ľaliové,
i načúva schýlená, čo jej milý povie.
A sotva sa tie kvety v čiernej tme stratili,
už hlas známy zastená z hĺbky tej mohyly:
„Zbohom!“ – A deva „Zbohom!“ vzdychne jak ozvena
a ako kvet podťatý padá na kolená.*

IV. spev

Hrdina snívajúci o slobode – s rukami prikutými o skalu spí a v spánku je opäť slobodný:

*On spí – mladý syn Tatier, zbičovný zlostne;
tu skovaný v okovoch, ale voľný vo sne.
Oj, spi, duša mladušká, spi pekný dlhý sen –
keď v skutku nie, svoj život skonč trebárs vo sne len.
Spí opretý na kláte, odetý zo zlata,
ale na ňom nadzemská ligoce sa šata.
Tieň kríža mu na prsiach, na čele blesk žiari,
rúčky, nôžky krvavé – a úsmev na tvári.*

Pomenovania – šuhaj, zbojníček, samopašné dieťa sa odrazu menia na – mladý syn Tatier, junák – väzeň.

V dobe, ktorá nedovoľuje čin, je potrebné snívať:

*Snívaj, snívaj o slávy báječnom úslní –
snívaj aspoň, príde čas a sen tvoj sa splní! –*

V. spev

Tento spev je potvrdením, že Smrť Jánošíkova je jedno z najromantickejších diel v slovenskej literatúre. Začína Jánošíkovým uvedením si svojho neslobodného postavenia, nasleduje reflexia o voľnosti. Formou je ponáškou na ľudovú pieseň:

*Voľnosti, voľnosti, mával som ťa dosti,
a teraz ťa nemám ani za dve hrsti!
Vôľa moja, vôľa, kam si sa podela –
či svetom za letom si mi uletela?*

Končí noc. Začína deň – pre Jánošíka nesvitá na život, ale na smrť. Jánošík hovorí za celú štúrovskú generáciu:

*Zvonia na deň – mne na noc. Oj, srdce, nežiali:
my skoro spať musíme, bo sme skoro vstali!
Spať večne – kto to káže? Boh? – ľudia, tyrani! –
Z polcesty, z sveta môjho, ja ľudmi vyhnaný!
Oj, ľudia, ľúti ľudia, vy draví šakali!*

brať život! skiaď to právo? – či ste ho vy dali?

*Ludia – hej! ľudmi radi menujú sa oni,
tí, čo ľudské i božské šliapajú zákon.
Zákon je len jeden u nich, jeden zákon vlčí;
právo v putách – a pravda na hraniciach blčí.
No príde i prísť musí ten bohatier Boží,
čo zákon pošliapaný na oltár vyloží;
no príde i prísť musí ten veľký deň súdu –
a za stôl si zasadne pravda môjho ľudu! –
Zomrieť! tak výrok, – dobre, ja chodil po zboji;
ale kto viacej zbíjal, ja, či katia moji?!
Ja chodil po zboji, po tom širom poli,
aby som zabudol o ťažkej nevoľi,
ja chodil po zboji poľanou bezdrahou,
aby som naučil pravde pyšných vrahov;
ja chodil po zboji, za slobodou zlatou,
aby som rozrážal putá svojich bratov.
Sloboda, sloboda, slobodienska moja,
pre teba mne páni šibenice stroja!*

VI. spev

Jánošíka vedú na smrť, príroda to cíti. Jánošíka môžu pochovať, ale jeho odkaz bude žiť naveky.

*Vejú vetry, vetriská od západnej strany,
kam tie mraky tak letia jak hladní havrani?
Snáď na chraňbu slniečku? čo, vy chmáry, chcete
slniečko pochovávať? a ono pri svete!
Či by ste ho za živa chceli v hrob položiť?
Nie! z toho nič nebude – nezomrie, čo má žiť!
Bo, čo ho aj na chvíľu zložíte do jamy:
povstane, vyrúbe sa zlatými šablami;
a potom do tej jamy – ľahnete vy sami.*

Kňaz ho vyzýva k modlitbe:

*„Modlime sa!“ kňaz vraví. Za koho? „Za teba!“
Nie, otče, ja už idem, za mňa sa netreba –
a tam? Boh dobrý, verím, milostive súdi;
za ľud, za ľud nešťastný, za to choré dieťa,
žeby abo ožilo, abo šlo zo sveta! –*

VII. spev

Príroda je pripravená na smrť hrdinu:

*Slnce v zlatej kolíske nad horou umiera,
hlucho, temno na východe, jak vprostred cmitera.
Obloha v ťažkom smútku až k zemi sa zhýna
stať mať biedna nad rakvou jediného syna.*

Jánošík sa lúči pohľadom s krajinou-a v mysli prechádza známymi miestami:

*Oj, kde máš v svete páru, ty krásna
vlast moja!*

Pri poslednom pohľade na rodnú zem jediným dvojverším majstrovsky zhodnotí postavenie Slovenska po mnohé stáročia:

*Dole – sedliačik orie, na nevlastnom poli,
a hore – ohník horí na Kráľovej holi.*

Kňaz vyriekne: „Amen!“

Jánošík umiera a ocitá sa medzi vílami, tam, kam patria všetci nesmrteľní. Prichádza kráľovský posol s ponukou milosti, ak kráľovi dodá štyri regimenty. Neskoro!

Lud ustrnie a bude roky čakať svojho Jánošíka:

*A to srdca zvieranie viacej neprestane
a hlas ten bude volať na zmŕtvych povstanie,
prebije sa cez prsia, cez hory, cez lesy –
bude volať do všetkých strán: Janíčko! kdeže si?!*

VIII. spev

Slovensko po smrti Jánošíkovej – zakliata krajina.

Aj keď je pokročilý čas, „jar“ neprichádza:

*Hora v puku, pole v kle utúleno drieme
a ľudia von oblokom na tie holé zeme
zrakmi beznádejnými nemo pozerajú –
s rukami zloženými, čo bude, čakajú.*

Tie zložené čakajúce ruky v rokoch po revolúcii 1848/49 básnika iste veľmi trápili...

Po dedinách si ľudia začínajú rozprávať povesti o Jánošíkových pokladoch, o jeho zmŕtvychvstaní.

IX. spev

Po siedmich rokoch víly, rusalky, družice stroja sobáš Jánošíka a kráľovnej víl: Básnik verí, že po rokoch bude mať Slovensko opäť Jánošíka.

*Pôjdeme my na ten sobáš
v žiare slnka, v hromov hluku,
ponad svetom, Janík, podáš
bielej kráľke pravú ruku.*

*Zaznie pieseň oslávenia,
rozlejú sa zemou zore;
svet zlý padne na kolená –
a národ náš vstane hore!*

■ **Forma:** Veršový systém – sylabizmus (rovnaký počet slabík vo verši). Verš – prevláda 12-slabičný verš (alexandrín) s prestávkou po šiestej slabike.

Inšpiračný zdroj: Smrť Jánošíkova je okrem vplyvu K. H. Máchu výrazne ovplyvnená ľudovou slovesnosťou. Z obsahovej stránky je to predovšetkým výber jánošíkovskej témy v ľudovom ponímaní. Z formálnej stránky je najzreteľnejší vplyv ľudovej zbojníckej piesne na melodickosť Bottovho verša.

V lexike je značný počet *ľudových slov* a *zdrobnenín*, napr. *Janíček*, *zbojníček*, *skiaď* (odkiaľ), *dosti* (dost).

Z figúr je častý *paralelizmus* – opakovanie tých istých alebo podobných syntaktických konštrukcií:

*„Zbíjal som ja, zbíjal, boj za pravdu bíjal,
čiernu krv tyranov trávniček popíjal;
zbíjal som ja, zbíjal sedem rôčkov v lete:*

Príklady na ostatné trópy a figúry:

Metafora: *Slnce v zlatej kolíske nad horou umiera.*

Prirovnatie: *Obloha v ťažkom smútku až k zemi sa zhýna stať mať biedna nad rakvou jediného syna.*

Epiteton: *ťažký smútok.*

Alegória – Inotaj: celý IX. spev.

Epizeuxa (opakovanie tých istých slov za sebou): *Horí ohník, horí; Padá rosa, padá...;*

Janíčko, Janíčko, ty moje srdiečko...

Epanastrofa (slovo z konca riadka sa opakuje na začiatku ďalšieho verša): *zanôtili chlapci: „Boli časy, boli!“*

Boli časy, boli, ale ...

Hyperbola (zveličovanie): *Hoj, a keď nad hlavou palošík im blysne:
to až hen v Budíne srdce pánom stisne!*

Použitá literatúra: Botto, J.: Smrť Jánošíkova. Bratislava: Tatran, 1973.